

Journal of Social Sciences

İctimaiyat

Derginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/ictimaiyat>

Kitap Tanımı • Book Launch

TÜRKİYE'DEN AYDIN PORTRERİ-I: KURTULUŞ KAYALI

Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017.

Aytaç Yıldız (Edt.)

(Kitap Tanıtımı)

Dr. Öğr. Üyesi Bahattin ÇATMA^{1*}

Orcid: 0000-0002-1180-0586, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Muş/Türkiye.

Makale Geçmişi:

Article history:

Başvuru tarihi: 23 Mayıs 2018

Received: 23 May 2018

Kabul tarihi: 28 Mayıs 2018

Accepted 28 May 2018

“Türkiye’de Aydın Portreleri-I: Kurtuluş Kayalı” başlığı ile Doğu Batı Yayınları’na neşredilen eser iki bakımdan dikkatleri çekmektedir. Bunlardan birincisi; akademiden bir isim olmakla birlikte akademinin yer yer belirli alanlara hapsedme iradesine, karşı irade gösterebilmeyi başarmış ve entelektüel hüviyete haiz bir isim olan Kayalı ile temasta bulunmuş isimlerce kaleme alınan metinlerden müteşekkil olmasıdır. Bir diğeri de kitabın Kurtuluş Kayalı’nın emekliliğinin ardından hakkında kaleme alınan ikinci derleme kitap olarak yayınlanmasıdır. (Hocanın emekliliğini müteakip armağan kitabı olarak yayınlanan kitaptır. Bkz. Öner Buçukçu (Derleyen), *Kurtuluş Kayalı’ya Armağan-Hikâye Şu Türk Düşüncesinin Kaderi*, Tezkire Yayınları, Ankara 2016.) Tabi kitabın editörlüğünü yapan ismin Türk düşünce tarihi ile doğrudan irtibatlı bir isim olması da kitabın nitelik olarak belirli bir seviye yakalamasında önemli oranda etkili olmuştur. Aytaç Yıldız, “*Burhan Asaf Belge: Cumhuriyetin Erken Döneminde İktidar ve Aydın İlişkisi*”¹⁸ başlıklı doktora tezini Kurtuluş Kayalı’nın himayesinde gerçekleştiren ve onunla teşriki mesaide bulunan biridir ve Kayalı’yı yakından tanıma imkânı bulmuş bir isimdir.

Eser hakkında şekli bir niteleme yapmak gerekirse; eser her ne kadar üç bölüm olarak sınıflandırılmış olsa da eserin sunuş kısmının da yer aldığı giriş bölümü de aslında müstakil bir bölüm olarak değerlendirilebilir. Bu bölüm; dört başlıktan müteşekkildir. Aytaç Yıldız’ın kaleminden genel olarak kitabın neşredilme gayesini ve içerisinde yer alan makalelerin muhtevalarını ihtiva eden sunuş başlığı ile başlamaktadır. Kurtuluş Kayalı kitabı olarak tasarlanmış olması dolayısıyla kısa biyografisinin ardından Kurtuluş Kayalı Bibliyografyası ve Sinema Yazıları Bibliyografyası başlığı altında hocanın yaptığı çalışmalar liste halinde sunulmaktadır. Bu ilk kısmın belki de en dikkat çeken ve hoş karşılanan tarafı ise Kurtuluş Kayalı’nın ilk neşrettiği “*Ziya Gökalp Hakkında Bir Tartışma*” başlıklı makaleye yer verilmiş olmasıdır. Bu durum aslında Kayalı’nın Siyasal Bilgiler Fakültesi öğrencisi iken kendi için belirlediği istikameti işaret etmesi bakımından ayrıca dikkate değerdir. Makalenin yayınlandığı 1968 gibi

¹ Söz konusu tez sonraları kitap olarak neşredilmiştir. Aytaç Yıldız, *Üç Dönem Bir Aydın- Burhan Asaf Belge (1899-1967)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.

* Sorumlu yazar/Corresponding author.
e-posta: bahattincatma@hotmail.com

Türkiye’de Türk mütefekkirleri üzerine tartışmalara, hâkim ideolojik yaklaşımca çok değer atfedilmeyen bir dönemde Kurtuluş Kayalı’nın dikkatlerini Türk düşüncesine yöneltmesi ve bununla hesaplaşma iradesinin gerekliliğine işaret etmesi oldukça kıymetlidir. Aytaç Yıldız’ın kitaba bu metni alması da bu bakımdan önemlidir.

Kitabın I. Bölüm olarak tasnif edilen kısmı daha çok Kurtuluş Kayalı’ya dair hususî meseleleri ihtiva eder bir hüviyettir. Bu bakımdan *Kurtuluş Kayalı’yı Tanımak* başlıklı bu bölüm Kurtuluş Kayalı ile bir şekilde münasebette bulunmuş isimler tarafından kaleme alınmış, üç ayrı kısa makaleden ibarettir. İlk makale 1960 yılından beri Kurtuluş Kayalı’yı tanıdığını ifade eden Uygur Kocabaşoğlu tarafından kaleme alınmıştır. Kocabaşoğlu’nun aktardıklarından anlaşıldığı kadarıyla Hoca’nın, kendisiyle diyalog kuranlarca üzerinde mutabık kalınan kendisine mahsus üslubu ve keyifli anlatımı onun gençlik yıllarından itibaren sahip olduğu bir husûsiyettir. Bunun dışında meseleler karşısında sorgulayan, eleştiren ve hesaplaşan bir yaklaşım içerisinde olması da Kayalı’nın gençlik yıllarından tevarüs edegelen bir meziyetidir. Kocabaşoğlu’nun, Kurtuluş Kayalı’nın Adnan Adıvar için yapmış olduğu değerlendirmeyi Kayalı’nın bizatihi kendisi için geçerli tutması aslında onun Türk akademisinde ve Türk entelektüelleri arasında nasıl bir mevkiye bulunduğuna işaret etmesi bakımından dikkate değerdir: “Bir yazısında, Adnan Adıvar için, “çeşitli tazyiklere rağmen fikir istiklalini koruyan bir entelektüeldir” diye yazmıştı. Kendisi de fikir istiklalini koruyan gerçek bir entelektüeldir.” (s.48)

Kocabaşoğlu’nun yazısını Sait Munzur’un Kurtuluş Kayalı’ya dair keyifli metni takip etmektedir. Yazının başlığı da hocanın metinlerinin başlıklarından alınmıştır: “Âlimler Âleminde, Ya da Dünyadaki Varlığı Okumak, Düşünmek, Yazmak İçin Olan İnsanı Anlatma Denemesi”. Yazının oldukça keyifli olan taraflarının bulunduğunu ifade etmiştik. Yanı sıra Kurtuluş Kayalı’nın hem entelektüel cesaretine hem de ilmi meselelere olan dikkatine ve alakasına dikkat çeken hususları barındırdığını da belirtmek gerekir. Ankara’ya ya da Dil-Tarih-Coğrafya Fakültesini biraz hırpalayan yazısında öğrencilik yıllarından itibaren rastlaştığı Kurtuluş Kayalı’nın kendisinde bıraktığı izlenimlere yer verse de Kayalı’nın entelektüel yönlerine temas eden vurgularda da bulunmaktadır. Bu yönüyle Kurtuluş Kayalı’nın derslerde öğrencilerine okuttuğu kitaplar üzerinden onun entelektüel yönüne işaret etmektedir. Ayrıca Özcan’ın; Niyazi Berkes, Hilmi Ziya Ülken, Behice Boran, Mübeccel Kıray, İdris Küçükömer, Kemal Tahir, Erol Güngör, Necip Fazıl, İsmet Özel, Nihal Atsız, Nazım Hikmet, Sezai Karakoç, Nurettin Topçu gibi Türk düşüncesinde farklı istikametlere sahip olmakla birlikte Türkiye’de tarih anlayışları üzerinde ciddi etkilerinin olduğunu düşüncesinden hareketle Kurtuluş Kayalı’nın özellikle akademi dünyasında bu isimlere pek temas edilmemesine rağmen bu isimler üzerinde önemle durmasına yaptığı vurgu önemlidir.

Bu bölümün son yazısı ise yine akademiden bir isim olan Ahmet Özcan tarafından kaleme alınan ve Kurtuluş Kayalı’yı farklı bir özelliği ile tasvir eden “*Otobüste Kitap Okuyan Hoca Portresi*” başlıklı metindir. Özcan; Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini biraz hırpalayan yazısında öğrencilik yıllarından itibaren rastlaştığı Kurtuluş Kayalı’nın kendisinde bıraktığı izlenimlere yer verse de Kayalı’nın entelektüel yönlerine temas eden vurgularda da bulunmaktadır. Bu yönüyle Kurtuluş Kayalı’nın derslerde öğrencilerine okuttuğu kitaplar üzerinden onun entelektüel yönüne işaret etmektedir. Ayrıca Özcan’ın; Niyazi Berkes, Hilmi Ziya Ülken, Behice Boran, Mübeccel Kıray, İdris Küçükömer, Kemal Tahir, Erol Güngör, Necip Fazıl, İsmet Özel, Nihal Atsız, Nazım Hikmet, Sezai Karakoç, Nurettin Topçu gibi Türk düşüncesinde farklı istikametlere sahip olmakla birlikte Türkiye’de tarih anlayışları üzerinde ciddi etkilerinin olduğunu düşüncesinden hareketle Kurtuluş Kayalı’nın özellikle akademi dünyasında bu isimlere pek temas edilmemesine rağmen bu isimler üzerinde önemle durmasına yaptığı vurgu önemlidir.

Kitabın ikinci bölümünde Kurtuluş Kayalı’nın çalışmaları, düşünceleri ve entelektüel meziyetleri üzerine odaklanılmıştır. Sosyoloji, tarih, siyaset bilimi gibi farklı disiplinlerle iştigal edenlerce kaleme alınmış yedi ve Kurtuluş Kayalı’nın kaleme aldığı bir makaleden oluşmakta olan bu bölüm, Kayalı’nın düşüncelerine odaklanılmış olması bakımından kitabın esasını oluşturan bölüm olarak değerlendirilebilir. İlk makale Doğan Ergun tarafından kaleme alınmıştır. Doğan Ergun, Kurtuluş Kayalı’nın; tarih, sosyoloji ve siyaset bilimini birlikte yürütmeyi başarmış biri olduğu vurgusu ile başladığı yazısını, yakın dostluğuna dair anlatılardan da hareketle onun Türk toplumunu merkeze alan bir düşüncenin peşinde olduğunu işaret etmektedir. Daha sonra Kurtuluş Kayalı’nın eserleri üzerinden hocanın önemine dikkat çekmeye çalışmaktadır. Ergun; Kurtuluş Kayalı’nın 1978 yılında doktora tezi olarak hazırladığı ve 1994 yılında kitap olarak neşredilen *Ordu ve Siyaset* başlıklı çalışmasına dair ilginç tespitlerde bulunmakta ve kitaba dair şu saptamayı yapmaktadır: “*Kayalı, 27 Mayıs ve 12 Mart’ı*

gerçekleştiren asker-sivil aydınlar ile halk arasındaki kopukluğu irdelediği bu uyarıcı ve değerli kitabında Türk halkı kavramına nitelik ve nicelik bakımından daha çözümleyici bir boyut getirebilirdi...” (s. 66) Kayalı'nın Türk düşüncesine ile alakalı *Türk Düşünce Dünyası* (1994), *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı* (2000) ve *Düşüncenin Coğrafyası* (2005) adlı çalışmalarına ilişkin ise şu değerlendirmede bulunmaktadır: “Kayalı, yakın geçmişimizdeki ve bugünkü Türkiye’de Türk Kültür dokusunu ve değişimini irdelemeye çalışıyor. Ve bu uğraşa koşut olarak Türk sosyal bilimlerdeki gelişmeleri eleştirel olarak sergiliyor.” Bunların dışında Ergun yazısını nihayete erdirirken Kayalı'nın Türkiye’de zihniyet sorununa ve Türk düşünce tarihine ilişkin yaptığı çalışmalarda *bilgi kaynağı olarak sinemayı* kullanmasının takdire şayan bir durum olduğunu ifade etmektedir.

Bu bölümün ikinci yazısı “Değerli Bir Düşünce Sosyologu Olarak Kurtuluş Kayalı'nın Yöntemine Dair Birkaç Gözlem” başlığı ile Tanıl Bora'ya aittir. Tanıl Bora ilk olarak maddeler halinde Kurtuluş Kayalı'nın yöntemine dair değerlendirmelerde bulunur. Her bir maddeyi izahı ile birlikte sunar. Bora'nın Kurtuluş Kayalı'nın yöntemine dair ifade ettiklerinin dışında yazısını belki de en farklı kılan husus Kayalı'nın yazı üslubunda kişileri isim vermeden belirli adlandırmalar kullanarak zikretmesi dolayısıyla bu tanımlamalarla ilgili kısımdır. İsim vermeden yaptığı tanımlamalar yer yer Kayalı'nın söz konusu kişilere dair kanaatlerini ihtiva eder mahiyettedir: “Düşünsel gelişim konusunda duyarlı bir yazarın...”, “Türk sosyolojisinde ortalamayı temsil eden bir sosyologun”, “Bir meşhur sosyolog” gibi. Bu hususların dışında Bora, Kurtuluş Kayalı ile özdeş hale gelen yerlilik meselesine de temas etmiştir. Gözü Türkiye’de ve dünyada olan akademisyen ayrımı üzerinden yerliliğe dair mutedil olma gereğine vurgu yaptığını ifade etmektedir. Ancak Bora, Kayalı'nın her ne kadar bunu ifade etse de gönlünün aslında yerlilerden yana olduğunu belirtmektedir. Kurtuluş Kayalı'ya dair bir anısına da değinen Bora, bu anı üzerinden Kayalı'nın ilgi duyduğu meseleler karşısındaki tutumuna atıf yapmaktadır. Kayalı'nın, Bora'nın vereceği yüksek lisans dersinde alakadar olduğu bir ismin (Hikmet Kıvılcımlı) ele alınacağını işitmesinin ardından dersi dinlemeye gitmesi oldukça dikkate değer bir tavidir.

Bir diğer yazı Mustafa Gündüz tarafından “Kurtuluş Kayalı ile Tanışmak: Türkiye’de Sosyal Bilimler, Aydınlar, Tarih, Edebiyat ve Sosyolojiye Dair” başlığıyla kaleme alınmıştır. Mustafa Gündüz ismi *II. Meşrutiyet’in Klasik Paradigmaları* adıyla kitap olarak neşredilen doktora tezi ve son dönem Osmanlı-Türk düşüncesine dair kaleme aldıkları ile ön plana çıkmaktadır. Kurtuluş Kayalı'nın tedrisatından geçmiş ve Türk düşüncesi ile doğrudan alakadar olması bakımından kaleme aldığı metin ayrıca dikkat gerektiren bir metindir. Metinde Kayalı'nın şahsî özelliklerine ve düşünce dünyasına ilişkin hem metinlerinden hem de münasebetleri esnasında edindiği izlenimlerden hareketle önemli değerlendirmelerde bulunduğunu belirtmekte fayda vardır. Gündüz'ün; Kayalı'nın, Türk aydınının *köklerle irtibat kuracak formasyonda* olmadığına ve bunu aşmanın yolu olarak da klasik metinlere müracaat etmenin gerekliliğine işaret etmesine yaptığı vurgu oldukça önemlidir. Tabi Gündüz bu kanaatlerini yazının başlığından da hareketle tarih, edebiyat ve sosyoloji bağlamında müstakil başlıklar altında ele almaktadır.

Mustafa Gündüz'ün makalesinin ardından Fahri Yetim tarafından kaleme alınan “Türk Düşüncesini Yerlilik Noktai Nazarından Okumak” başlıklı ve çağdaş Türk düşüncesinin varlığını ve sorunlarını konu edinerek başladığı makalesi gelir. Makale oldukça akademik bir tarzda yazılmış olmakla birlikte, Kurtuluş Kayalı'nın Türk düşüncesine ilişkin kanaatlerini sarıh bir şekilde ortaya koyuyor olması bakımından dikkate değerdir. Nihai olarak varılan yeri özetlemesi ve Kayalı'nın entelektüel kıymetine atıf yapması bakımından makalenin sonuç kısmında yer alan şu ifadeler önemlidir: “...Türk düşüncesinin izini süren ve ona getirdiği farklı bakış açılarıyla yeni açılımlar kazandıran Türkiye'nin hakikat peşindeki entelektüellerinden biridir. Bu itibarla Kurtuluş Kayalı, modern Türk düşüncesi içinde, özellikle son dönemler açısından tıpkı selefleri gibi bir deniz feneri konumunda Türk düşünce tarihindeki yerini şimdiden almıştır.” (s. 118)

“Bir Düşünce Adamı: Hocam Kurtuluş Kayalı” başlığını taşıyan metin ise Kurtuluş Kayalı'nın tedrisatından geçmiş olan bir diğer isim olan Mustafa Oral tarafından kaleme alınmıştır. Kayalı'nın kendine mahsus akademik tavrına vurgu yaparak başlayan Oral; Kayalı'nın tarihçi sıfatından hareketle ona ilişkin önemli tespitleri ihtiva eden değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bunlardan birisi de

Kurtuluş Kayalı ile doğrudan ya da dolaylı olarak münasebet kurmuş olan herkesin üzerinde mutabık kaldığı sosyoloji, tarih, edebiyat ve sinema gibi farklı alanları mündemiç halde ele alması olmuştur. Bu bakımdan Oral'ın yaptığı şu değerlendirme önemlidir: *“Kurtuluş Kayalı Hocamın tarih camiasında aykırı ve sıradışı duruşunun birkaç nedeni vardır: O, tarih bölümünde çalışmasına rağmen sosyal bilimlerin tümünü kucaklayacak bir merak ve ilgiyi sinesinde barındırmış bir aydındır.”* (s.123) Ayrıca Oral, Kayalı'nın tarih camiasında ziyade sosyoloji iştigal edenlerce tanınıyor olmasını da *“eski devrin zamanını tamamlamış düşünce adamı zümresine mensup olması...(s.125)”* ile ilişkilendirmektedir.

Yaşar Özkandaş ise; *“Türk Düşünce Tarihinin Coğrafyasını Aydınlatan Bir Düşünürün Portresi: Kurtuluş Kayalı”* başlıklı metinle Kurtuluş Kayalı'nın Türk düşüncesine dair ortaya koyduğu perspektife ışık tutmaya gayret etmiştir. Özkandaş da Kayalı'nın öğrencilerindedir. Bu yönüyle makalesinin hemen giriş kısmında Kayalı'ya dair yaptığı şu değerlendirme oldukça dikkat çekicidir: *“...belgenin ve olgunun fetişleştirilmesine itiraz etmiş ve tarihin büyük meselelerinin tartışılmasında araştırmacının muhayyilesinin ve yorumunun belgelerden ve olgulardan daha önde geldiği düşüncesini entelektüel kimliğinin merkezine koymuştur.”*(s. 127). Özkandaş Kurtuluş Kayalı tarafında Türk düşüncesi tarihine ilişkin temas edilen isimler üzerinden Kayalı'nın düşünce dünyasına, hesaplaşmalarına ve ağırlıklı olarak söz konusu isimleri değerlendirme biçimlerine temas etmektedir.

Kitapta en dikkat çekici metinlerinden birisi; Kurtuluş Kayalı'nın Türk düşüncesini anlama gayreti içerisinde kullandığı yöntemi anlatmaya dönük olan ve Mustafa Doğan Sümer tarafından kaleme alınmıştır. Sümer; Kayalı'nın, çözümlene yaparken kullandığı yöntemi aşamalar halinde oldukça anlaşılabilir bir şekilde vuzuha kavuşturmuş ve bu yönü ile sosyal bilim uğraşı için oldukça kıymetli bir metodoloji sunmuştur.

İkinci bölümün son yazısı Kurtuluş Kayalı'nın kendisi tarafından kaleme alınmış olan ve otobiyografik yönü ağır basmakla birlikte Türkiye'nin son 50 yıllık düşünce atmosferine önemli oranda ışık tutan metindir. *“Kişisel İzlenimler Eşliğinde Bizim Kuşağın Temsilî Nitelikler Taşıyan Düşünsel Atmosferi Üzerine Düzensiz Notlar”* başlığıyla neşredilen metin her ne kadar adında düzensiz notlardan müteşekkil olduğu ifade edilse de Kayalı'nın kendine mahsus üslubuyla söz konusu dönemlere dair oldukça düzenli tespitler sunmaktadır.

Kitap her ne kadar Kurtuluş Kayalı serlevhası ile yayınlanmış olsa da kitabın III. bölümü müstakil olarak tasarlanmış ve bağımsız makalelere yer verilerek oluşturulmuştur. Tabii şunu da ifade etmek gerekir ki bu bölüm bağımsız olmasının yanı sıra aslında Kayalı'nın alakadar olduğu meselelerin ele alındığı bir bölüm olması bakımından kitapta iğreti durmamıştır. Toplamda beş makaleden ibaret olan bu bölümde *“27 Mayıs 1960 Darbesinin ve İlk Anayasa Referandumunun Afişlerle Paropagandası”* başlığıyla Mehmet Ö. Alkan'ın, *“Mütareke ve Milli Mücadele Basını (1918-1922)”* başlığıyla Uygur Kocabaşoğlu'nun, *“Osmanlı'dan Ulus Devlete Geçiş Sürecinde Liberalizm, Milliyetçilik ve Kemalizm Bağlamında Basında Muhalefet: Ahmet Emin Yalman Örneği”* başlığıyla Asuman Tezcan'ın, *“Türkiye'de İttihatçı Algısı ve İttihat ve Terakki Çalışmaları”* başlığıyla İbrahim Şirin'in ve son olarak *“Osmanlı Modernleşmesinde Entelijansiyanın İcadı: Şinasi”* başlığıyla Mustafa Kemal Sağlam'ın makaleleri bulunmaktadır.

Kitapta bulunan makalelerin muhtevasının ne şekilde olduğundan bahsettikten sonra genel olarak kitaba ilişkin bir şeyler söylemekte fayda vardır. Bir defa kitap Kurtuluş Kayalı ile doğrudan veya dolaylı olarak temas kurmuş isimlerce teşekkül ettirilmiş bir yapıda olması bakımından değerlidir. Ancak bir şey ilave etmek gerekir ki o da, Kurtuluş Kayalı'nın da içinde bulunduğu ve Türkiye'de Türkiye merkezli düşünmenin zaruretine inanmış akademiden ya da akademi dışından isimlerin yer almıyor olması ayrıca dikkati çekmektedir. Kemal Tahir'den mülhem bir anlayışla Türkiye'de bir şeyler üretme kaygısı güden ve Kurtuluş Kayalı ile de münasebeti bulunan isimlere de bu bakımdan yer verilebilirdi. Nihai olarak belirtmek gerekirse Aytaç Yıldız editörlüğünde Türkiye'de sosyal bilimlere dair kendine mahsus yaklaşımı ve entelektüel birikimiyle nevi şahsına münhasır bir isim olan Kurtuluş Kayalı'ya bu kitap dolayısıyla hususî işaret ediliyor olması oldukça önemlidir. Son olarak kitapta tashih gerektiren yerler de vardır. Bunlar mühim hatalar olmamakla birlikte temas edilen isimler hakkında daha dikkatli

olunmalıdır. Mehmet Öznur Alkan isminin Mehmet Ömer Alkan olarak verilmesi gibi. (s. 268) Elbette bunlar sonraki baskılarda tekrardan gözden geçirilecektir. *Türkiye'den Aydın Portreleri I* üst başlığı ile yayınlanmış olması da çalışmanın farklı isimler üzerinden devam edeceğinin bir işareti olarak ele alınmalıdır.